

Подзвіг Івана Мележа

Накіды да творчага партрэта народнага пісьменніка Беларусі

Якім бы банальным ні падалося такое сцверджанне, але факт ёсць факт: Іван Мележ, 95-годдзе з дня нараджэння якога мы адзначылі ў мінулым месяцы, пакінуў у беларускай літаратуры велізарнейшы след. Дый ці толькі ў літаратуры? Дзякуючы яго эпохальнай «Палескай хроніцы» мы зараз маем магчымасць уваскрэсіць для сябе моцна перайначаны цывілізацыяй і часам унікальны куточак беларускай зямлі – Палессе, з яго гістарычнай мінуўшчынай, спрадвечнымі марамі і жыццёвымі клопатамі тамтэйшых жыхароў.

Дый уся творчасць І. Мележа – гэта подзвіг. У многім ён стаў першапраходцам і пачынальнікам.

А каб даведацца, адкуль паходзіў і чаго каштаваў пісьменніку яго літаратурны гераізм, мы накіраваліся на малую радзіму Івана Паўлавіча – у вёску Глінішча Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці.

Сучаснае Глінішча – гэта добраўпарадкаванае і камфортнае паселішча, якое вось ужо дзесяць гадоў мае статус аграгарадка. Пра класіка тут можна пачуць літаральна на кожным кроку: імя Івана Мележа носяць мясцовыя школа і сельгаспрадпрыемства, у гонар знакамітага земляка названа вуліца, устаноўлены помнік і адкрыты адзіны ў Беларусі літаратурны музей пісьменніка. Яго супрацоўніца Любоў Іванаўна Рубан, даведаўшыся пра мэту нашага візіту, спачатку крыху разгубілася: «А што ж вам раскажа пра Мележа?», але пасля знайшлася: «Давайце раскажу малавядомае, што не змяшчаюць школьныя падручнікі па літаратуры».

3 Глінішча ў вялікі свет

Бацька пісьменніка Павел Фёдаравіч у цесным сямейным коле любіў раскажаць, што карані роду Мележаў... пад Прагай. Прадзед Івана Паўлавіча чэх Мялеццый, па прозвішчы Мялешак, ратуючыся ад пераследу за вальнадумства, уцёк у Расію, дзе трапіў у войска. Там пасябраваў з палешуком і пасля звальнення прыехаў у Глінішча, закахаўся ў мясцовую дзяўчыну Кацярыну і ажаніўся з ёй. З часам яго прозвішча Мялешак трансфармавалася ў больш сугучнае мясцовай гаворцы – Мележ. Аднак, як раскажае Любоў Іванаўна, сам І. Мележ

заўсёды ўспрымаў гэты аповед з усмешкай, не браў яго на веру. Тым не менш сямейнае паданне мае права на існаванне, і нашчадкі пісьменніка яго прытрымліваюцца...

Будучы класік спярша вучыўся ў пачатковай школе ў родным Глінішчы, затым – у сямігодцы ў суседніх Алексічах, а сярэдняю адукацыю атрымаў у Хойніках. Школу Іван скончыў з атэстатам выдатніка і паехаў паступаць у Маскоўскі інстытут гісторыі, філасофіі і літаратуры. Ён меў права на першачарговае залічэнне, але месца юнака з палескай глыбінкі заняў хтосьці іншы. Будучы пісьменнік вярнуўся дадому ні з чым і стаў працаваць у Хойніцкім райкаме камсамола. Праз год ён дабіўся свайго – яго ўсё ж залічылі ў тую маскоўскую ВДУ. Але правучыўся ён нядоўга – у 1939 годзе быў прызваны ў Чырвоную армію. Служыў на Украіне. Вялікая Айчынная вайна застала І. Мележа ў Карпатах. Адтуль ён з баямі адступае на ўсход. У 1942 годзе пісьменнік быў цяжка паранены пад Раствам. У шпіталі ўрачы, каб пазбегнуць гангрэны, прымаюць рашэнне аб ампутацыі правай рукі. Але хірург Антонаў пашкадаваў параненага палітрука і зрабіў усё магчымае, каб выратаваць, як пісаў пазней Мележ, «руку, асуджаную на смерць другімі ўрачамі».

Пасля выпіскі са шпіталя яго прызналі часова непрыдатным да вайскавай службы. Апынуўшыся на «грамадзянцы», І. Мележ

Дарэчы

Калі Івану Мележу было 12 гадоў, ён выйграў творчы конкурс часопіса «Іскры Ільіча» (цяпер – «Бярозка») на лепшае апавяданне паводле малюнкаў пад назвай «Прыгода на граніцы» (як піянер-лыжнік трапіў у бандыцкія лапы... і што з гэтага выйшла). Пазней, у сваёй нататцы пра згаданае дзіцячае выданне, Іван Паўлавіч назвае ўдзел у тым конкурсе «першым сваім пісьменніцкім поспехам, першай аўтарскай радасцю» і прызначае, што яго творчае жыццё «адтуль... і пачалося».

едзе ў горад Бугуруслан сучаснай Арэнбургскай вобласці, дзе ўладкоўваецца на працу выкладчыкам ваеннай падрыхтоўкі ў Малдаўскі педагагічны інстытут і адначасова вучыцца там завочна на літаратурным факультэце. У Бугуруслане ён пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай. Восенню 1943 года Мележы пераязджаюць у падмаскоўную Сходню, дзе аднавіў працу Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і ў якім пісьменнік прадоўжыў вучобу на філалагічным факультэце.

У 1944 годзе Іван Мележ вярнуўся ў вызваленую Беларусь, скончыў універсітэт, стаў аспірантам: яго дысэртацыя была прысвечана творчасці Кузьмы Чорнага. Адразу пасля вайны выкладаў беларускую літаратуру ў БДУ, быў супрацоўнікам часопіса «Полымя»...

Першае апавяданне І. Мележа «Сустрэча ў шпіталі» было надрукавана ў газеце «Звязда» у лютым 1944-га. Аб ім, а таксама яшчэ адным мележаўскім раннім творы «Апошняя аперацыя» прыязна адгукнуўся ў дасланым аўтару лісце К. Чорны. «У Ваших апавяданнях правільна дадзены аналіз чалавечай душы і добра нарысавана тыповая абстаноўка, у якой дзейнічаюць вашы персанажы. І надалей сачыце за псіхалагічным абгрунтаваннем чалавечых учынкаў». Гэтая падтрымка аўтарытэтнага калегі акрыліла пісьменніка-пачаткоўца і натхніла на стварэнне серыі апавяданняў. Адно з іх – «У завіруху» – потым дало назву першай кнізе Мележа, якая выйшла ў 1946 годзе.

«Праблемны» раманы

Такім чынам, маючы ў творчым арсенале добры тузін апавяданняў і аповесцей, у 1947 годзе Іван Мележ распачынае працу над першым сваім раманам «Мінскі напрамак». Задума напісаць маштабны твор пра падзеі вайны, якая толькі што адгрымела, нарадзілася ў пісьменніка невыпадкова. «Быў сорок сёмы год, другі мірны год, а з трыбуны нашага Саюза пісьменнікаў на кожным сходзе чуліся абураныя воклічы, што некаторыя пісьменнікі, замест таго каб ісці ўперад, да гэтага часу (!) корпаюцца ў вайне, у «гісторыі»! А мяне пацягнула ў гэтую «гісторыю». Тое, што трывожыла, пачынаючы з самага лета сорок чацвёртага, вялікага лета бітвы за родную Беларусь, захапіла мяне з неадольнаю сілай: карціны,

◀ Іван Мележ у сваім рабочым кабінэце. 1972 год

якія маляваліся раней паасобку, зліліся ў агульную, поўную руху панараму, ад якой перахоплівала дыханне. Я бачыў людзей, чуў іх, яны мяне хвалявалі, здавалася, клікалі – я павінен быў пра іх расказаць! Апрача таго, я ведаў, што помніць пра вайну трэба не толькі з павагі да мінулага, але і з-за трывогі пра цяперашняе: у свеце становілася ўсё больш трывожна... Амаль два гады думаў я, вагаўся, але ўсё ж не вытрымаў. Вялікае было жаданне, моцна захаплялі карціны, якія трывожылі ўяўленне, і да ўсяго яшчэ – аптымізм маладосці. Дзёрзкасць маладосці. І я – пачаў...» – прызнаваўся пазней Іван Паўлавіч у кнізе сваіх успамінаў «Жыццёвыя клопаты».

– Нягледзячы на тое, што свой новы твор Мележ пачаў пісаць на добра знаёмую для яго тэму – ваенную, працавалася яму нялёгка, – гаворыць Л. Рубан. – Як вядома, пісьменнік удзельнічаў у баях толькі на пачатковым этапе Вялікай Айчыннай вайны, пакуль не быў паранены, потым яго камісавалі і ён знаходзіўся ў эвакуацыі. Звесткі пра ўсе перыпетыі вызвалення Беларусі яму даводзілася чэрпаць з расказаў непасрэдных удзельнікаў гэтай эпохальнай для беларускага народа падзеі, звяртацца да архіўных матэрыялаў. Многія дэталі аўтар, вядома ж, браў са свайго франтавога вопыту...

Дарэчы

Некаторыя калегі І. Мележа па пісьменніцкім цэху за вочы папракалі яго за тое, што ён няшчадна выпраўляе раманы «Мінскі напрамак». У 1972 годзе ў інтэрв'ю газеце «Літаратурная Россия» Іван Паўлавіч даў ім такі адказ: «Мяне... папракаюць хто-ніхто з літаратараў за тое, што я зноў вярнуўся да свайго рамана «Мінскі напрамак», выдадзенага дваццаць гадоў назад, што я не першы раз сябе праўлю. Я ж бачу ў гэтым асабістую аўтарскую адказнасць за літаратурны лёс свайго рамана».

▲ Іван Мележ з жонкай Лідзіяй і дачкой Людмілай. 1948 год

Дарэчы

Іван Мележ не любіў хадзіць на вяселлі, на розныя святкаванні. Яго жонка Лідзія Пятрова-Мележ у сваіх успамінах распавядае: «10 красавіка 1943 г., не сказаўшы нікому ні слова, мы пайшлі ў загс і распісаліся. Абое лічылі, што гэта наша прыватная справа і ніякага шумлівага вяселля нам не трэба. І пазней, усё жыццё Іван Паўлавіч не любіў пышных вяселляў, лічыў, што яны робяцца не для маладых, а для бацькоў і знаёмых бацькоў, а таксама для паказухі».

З цяжкасцямі сустрэўся пісьменнік пры стварэнні некаторых вобразаў канкрэтных людзей, якія былі арганізатарамі і стратэгамі аперацыі па вызваленні Беларусі. У прыватнасці, вобраз камандуючага 3-м Беларускам фронтам генерала Івана Чарняхоўскага. Па сутнасці, Мележ першы ў беларускай літаратуры звярнуўся да апісання рэальнай гістарычнай асобы ў рэальных гістарычных умовах. Ва ўспамінах пісьменніка захавалася такое сведчанне: «Вельмі цяжка было пісаць вобраз камандуючага фронтам Чарняхоўскага. Я ніколі не бачыў Чарняхоўскага, не даводзілася ніколі быць мне ў штабах франтоў, не было пра Чарняхоўскага і надзейных матэрыялаў: я зусім не быў гатовы, каб брацца за стварэнне яго вобраза. Ужо быў напісаны амаль увесь раман, калі я адчуў, што атрымаецца ці не атрымаецца, а ўводзіць Чарняхоўскага ў раман прыйдзецца, без яго не хапала ў творы вельмі важнай дзеючай асобы, якая вызначала рух многіх падзей...»

Вядома, было ў пісьменніка ў час працы над «Мінскім напрамкам» і шмат іншых творчых праблем. Найперш – гэта рэалістычна-праўдзівы паказ канкрэтных падзей, напрыклад, жыцця ў акупацыі, дзейнасці падпольшчыкаў і партызан, падрыхтоўкі да танкавага наступлення і г.д. Асабіста не будучы іх удзельнікам ці свед-

кам, пісьменнік настойліва шукаў выйсце з гэтай сітуацыі і, вядома ж, знаходзіў...

Тым не менш крытыка не вельмі прыязна ўспрыняла гэты твор. Неўзабаве пасля таго як у 1950 годзе ў часопісе «Полымя» была надрукавана першая кніга рамана, у газеце «Літаратура і мастацтва» з’явіўся неабгрунтаваны рэзкі артыкул літаратуразнаўца І. Кудраўцава, у якім катэгарычна сцвярджалася: Іван Мележ «не ўвасобіў у паўнакроўныя літаратурныя вобразы велізарнейшы жыццёвы матэрыял, не раскрыў велічы падзей недалёкага мінулага...». Малады пісьменнік, яму тады было 29 гадоў, вельмі балюча ўспрыняў крытыку. Але вельмі своєчасовай для яго аказалася падтрымка Янкі Маўра, які на старонках таго ж «ЛіМа» рашуча запырэчыў Кудраўцава і паказаў неабгрунтаванасць яго абвінавачванняў. Вядомы дзіцячы пісьменнік, у прыватнасці, даводзіў: «У Мележа... у апісанні баёў больш увагі звернута на чалавека і яго псіхалогію, чым на ход бою»; «у апісанні партызанскага жыцця... лепш паказаны бытавыя карціны».

Між тым разборкі крытыкаў мала цікавілі простых чытачоў – раман ім спадабаўся. А пасля таго як «Мінскі напрамак» быў перакладзены на рускую мову і выйшаў асобным выданнем у Маскве, чытацкая аўдыторыя значна пашырылася і аўтару сталі масава прыходзіць лісты з розных куткоў СССР. Большасць – з падзякай пісьменніку. Праўда, былі і такія, дзе даваліся пэўныя парады, указваліся недакладнасці ў апісанні тых ці іншых сітуацый. Іван Паўлавіч заўсёды знаходзіў час, каб адказаць сваім карэспандэнтам. Больш таго – рэагаваў на іх заўвагі, тлумачыў сваю пазіцыю, а нешта з падказанага браў сабе на ўзбраенне.

«Мінскі напрамак» І. Мележ закончыў у 1952 годзе. Аднак і пазней, у 1953 і ў 1963–1973 гадах, пісьменнік некалькі разоў звяртаўся да гэтага твора, дапрацоўваў яго. Прычым грунтоўна – перарабляў асобныя раздзелы, уводзіў новыя вобразы і г.д. «...Я зноў вярнуўся да рамана: шэраг раздзелаў паправіў, нямала старонак напісаў нанова, некаторыя выкрасліў. Роман мой падобны многімі рысамі на другія раманы пра вайну, якія ствараліся ў тых гадах... Можна быць, калі б мне давалося пісаць не ў пяцідзiesiąтыя, а ў шасцідзiesiąтыя гады, я пісаў бы гэтак жа, як пісалі маладыя пісьменнікі шасцідзiesiąтых, што казалі

многа новага, неабходнага пра вайну. У гэтым выявілася патрабаванне часу, была свая заканамернасць. Але была свая заканамернасць і ў тым, як паказвалі вайну ў першыя пасляваенныя гады...» – пазней дзяліўся Іван Паўлавіч з чытачамі ў сваіх «Жыццёвых клопатах».

Малюнкi роднага краю

«Пасля «Мінскага напрамку» я апынуўся нібы на раздарожжы, – прызнаваўся І. Мележ. – Цяжкая работа над раманам так выматала мяне, што не было сілы брацца за вялікую кнігу. Я і думаць не хацеў, што гэта здарыцца яшчэ калі-небудзь. Каля трох гадоў я не пісаў вялікіх твораў. Надрукаваў некалькі апавяданняў, дзве аповесці «Зямля, якую любім» і «Дом пад сонцам», дзве п'есы...» У гэты няпросты для яго час пісьменнік больш звяртае сваю творчую ўвагу на тое, што добра ведае, сведкам чаго быў асабіста ці аб чым яму распавядалі добрыя знаёмыя. І, здавалася б, знаходзіць сябе – чытачы і асабліва крытыка прызна ўспрымаюць выключна ўсе творы, што тады выходзяць з-пад яго пяра.

На фоне такога высокага прызнання ўзбадзёраны Мележ адступае ад свайго ранейшага зароку не пісаць «вялікую кнігу». У яго зноў з'яўляецца жаданне стварыць маштабны твор. Але на гэты раз пісьменнік бярэцца за тое, што добра ведае, – за побыт сваіх землякоў, за «людзей на балоце». Вось яго асабістае прызнанне на гэты конт: «Задума палескіх раманаў нарадзілася з памяці аб перажытым. Малюнкi родных мясцін раней мяне хвалявалі менш, з гадамі – старэю, ці што? – усё гэта стала набываць нейкае асаблівае характэрнае і значэнне. Малюнкi, вобразы перажытага жылі ўва мне, хвалявалі, турбавалі, звалі пісаць, гаварыць. Я адчуваў пахі родных лясоў, балот, я нібы нанова хадзіў па незабыўных дарогах, я нібы зноў бачыў перад сабой людзей, якія маляваліся, поўныя незвычайнай прывабнасці. Потым прыйшло жаданне напісаць кнігу аб жыцці сярод балот, кнігу, героем якой быў бы просты народ...» І такім твораў стала яго «Палеская хроніка», што аб'яднала ў сабе раманы «Людзі на балоце», «Подых навалніцы», «Завеі, снежань».

– Галоўныя героі палескіх раманаў Івана Мележа жывуць у Куранях. Гэта сённяшняе вёска Каранёўка, – працягвае Л. Рубан. –

Але ўсе прататыпы адсюль, з Глінішча. Чаму так? Справа ў тым, што Глінішча менш за ўсё падыходзіла для паўнаўвартаснага апісання Палесся. Вёска размяшчалася ўздоўж балота, на тупкім гліняным беразе, адкуль і яе назва. А вось Каранёўка-Курані – іншая справа. Памятаеце, як у Мележа? – «Хаты былі на востраве. Востраў гэты, праўда, не кожны прызнаў бы за востраў – аб яго не плёскаліся ні марскія, ні нават азёрныя хвалі. Навокал адно гніла куп'істая дрыгва ды моклі панурныя лясы. Вёска тулілася ля берага вострава – платы агародаў дзе-нідзе забягалі на куп'ё ўзболатка... Большую частку года востраў быў як бы адасоблены ад іншых вёсак і мястэчак... Многія дні людзі жылі, як на пляце, які злая нягода адарвала ад берага і занесла ў мора... Але такое становішча тут не палохала, людзям на востраве яно здавалася зусім звычайным. З усіх бакоў, блізка і далёка, ведалі яны, – такія ж самыя выпсы сярод бясконцых багнаў, дзікіх зараснікаў, што разлегліся на сотні вёрст з поўначы на поўдзень і з захаду на ўсход. Людзям тут трэба было жыць, і яны жылі...» У Каранёўцы жыў дзед будучага пісьменніка, да якога малалетні Іван часта наведваўся і нават летам жыў там.

Цяпер усё змянілася, праведзена меліярацыя. Балота даўно асушылі. Ды так, што вада ў калодзежах у засушлівае лета прападае, і тады нас выручае водаправод. А вось дзякуючы Івану Паўлавічу нашы мясціны засталіся ў гісторыі такімі, якімі былі спрадвеку. Па-мастацку ён апісаў і побыт палешукоў, нашы абрады. Спецыяльна ў дзялогі сваіх герояў увёў нашу гаворку, у чым яго некаторыя папракалі... Так што Іван Мележ для нас – больш чым зямляк, ён сапраўдны патрыёт сваёй малой радзімы...

Гаварыць пра раманы «Палескай хронікі», як сцвярджае Любоў Іванаўна, можна бясконца. Але загадчыца музея раіць лепш звярнуцца да саміх твораў, перачытаць іх, каб яшчэ раз палюбавацца палескімі краявідамі і адзначыць апавядальны талент сапраўды народнага пісьменніка Івана Мележа. І яна, на нашу думку, мае рацыю. Застаецца толькі дадаць, што за раманы «Людзі на балоце» і «Подых навалніцы» ў 1972 годзе Іван Паўлавіч Мележ быў удастоены Ленінскай прэміі – адной з найвышэйшых творчых узнагарод Савецкага Саюза.

Дарэчы

У архіве пісьменніка захаваліся некаторыя лісты ад яго бацькі Паўла Фёдаравіча, у якіх той падрабязна апісвае асобныя эпізоды даваеннага жыцця глінішчанцаў. Даследчыкі творчасці І. Мележа мяркуюць, што акурат бацька быў галоўным кансультантам у час стварэння пісьменнікам «Палескай хронікі»: Іван Паўлавіч у лістах задаваў пытанні, а бацька яму дэталёва распавядаў, як называліся рэчы, як праводзіліся сельскагаспадарчыя працы, тлумачыў тэхналогіі і многае іншае.

Апошні юбілей

Свой 55-ы дзень нараджэння Іван Мележ сустрэў 8 лютага 1976 года больш як сціпла. Не вельмі ахвочы да шумна-вясёлых кампаній, віншаванні ён прымаў у коле сваёй сям'і і найбліжэйшых сяброў, калег па творчаму цэху. Пасля яшчэ з гэтай нагоды ў пісьменніка адбылося некалькі сустрэч з прыхільнікамі творчасці. А вось вестка аб тым, што рыхтуецца вялікі аўтарскі вечар у яго гонар, даляцела да творцы крыху пазней і стала для Івана Паўлавіча сапраўднай нечаканасцю. Тым не менш 20 красавіка перапоўненая зала сталічнага тэатра імя Янкі Купалы ледзьве ўмясціла ўсіх жадаючых павіншаваць народнага пісьменніка. У той вечар у яго адрас гучала шмат шчырых слоў і пажаданняў, акцёры-купалаўцы выканалі ўрыўкі з першых мележаўскіх п'ес «Пакуль маладыя» і «Дні нашага нараджэння»...

Але найлепшым падарункам для юбіляра стала выступленне этнаграфічнага жаночага хору вёскі Глінішча. Зямлячкі спецыяльна прыехалі ў Мінск, каб на вечарыне праспяваць для пісьменніка ягоную любімую песню «У канцы грэблі шумяць вербы». Па задуме, іх выступленне павінна было стаць сюрпрызам для Івана Паўлавіча. Аднак не атрымалася: па дарозе аўтобус, на якім жанчыны за дзень да імпрэзы выехалі ў сталіцу, зламаўся, яго доўга рамантавалі, і спявачкі страцілі сваю броню ў гасцініцы – у прызначаных для іх нумары засялілі іншых людзей. Каб не начаваць у аўтобусе, ім давялося звярнуцца па дапамогу да Мележа, і той парупіўся, каб жанчын усё-ткі пасялілі. Усё ж, нягледзячы на папярэднюю расакарэчанасць сюрпрызу, песні землякоў асабліва расчулілі пісьменніка, а ў час выканання імі «Вербаў» ён ледзьве не плакаў. Нездарма пасля, у канцы вечарыны, Іван Паўлавіч насуперак афіцыйным канонам, што патрабавалі галоўным чынам выказваць словы падзякі партыі і савецкаму ўраду за высокую ацэнку яго творчых набыткаў, шмат увагі ў сваёй прамове ўдзяліў землякам. «Сустрэча з маімі землякамі, з глінішчанцамі, – гэта для мяне вялікае хваляванне, – зазначыў ён. – Таму што калі я гляджу на гэтых маіх зямлячак, на дзўчат, на жанчын больш сталага веку, то ўспамінаю вельмі многае... Столькі ў маё сэрца ўрываецца, што пра гэта не раскажаць за ўсё жыццё. І я адчуваю, што тымі сваімі кніжкамі, якія вы ведаеце, я раскажаў толькі

адну, можа быць, сотую, а можа быць, не адну сотую, а адну тысячную таго, што я перажыў, што бачыў у жыцці і што адчувае маё сэрца. Я думаю, якімі б мы былі сапраўды харошымі пісьменнікамі, калі б маглі перадаць чалавечымі словамі тое, што ўмее адчуваць наша сэрца!.. І адзінае, што мне хочацца сказаць на гэтай сустрэчы, – дык гэта словы вялікай падзякі ўсім, хто выступіў. І асабліва падзяка – канечне, не пакрыўдзіцеся, – я думаю, тым землякам, якія прыехалі за 400 кіламетраў...» Дарэчы, глінішчанцы пасля былі запрошаны пісьменнікам і на банкет з удзелам высокіх партыйных і ўрадавых гасцей.

Такія адносіны Івана Паўлавіча да землякоў тлумачацца вялікай яго любоўю да родных мясцін, да знаёмых і незнаёмых яму людзей з Глінішча і навакольных вёсак. Менавіта яны, як неаднойчы падкрэсліваў у сваіх успамінах І. Мележ, былі для яго крыніцай натхнення і давалі яму моцны зарад творчай энергіі. Пра вялікую прыязнасць пісьменніка да сваёй малой радзімы ведалі многія з яго блізкага акружэння, таму заўсёды стараліся падбадзёрыць добрымі весткамі ад «людзей на балоце». Праўда, большасць з іх ведала і другую, менш радасную акалічнасць: Іван Паўлавіч цяжка хварэе, і выратаваць ад непазбежнага яго можа толькі складаная аперацыя, а на яе Мележ не даваў згоды.

Гэтага ўпартага нежадання пісьменніка прыслушацца да парад лепшых сталічных урачоў не разумеў першы сакратар ЦК Кампартыі Беларусі П. Машэраў. Ён высока цаніў І. Мележа, неаднойчы сустракаўся з ім, спрыяў вырашэнню праблем, з якімі Іван Паўлавіч часам да яго звяртаўся. Аднак і ён сваім аўтарытэтам не мог прымусіць пісьменніка пайсці насустрач настойлівым угаворванням урачоў аб перасадцы нырак. Менавіта таму ў маі таго ж 1976 года як апошні козыр, што павінен быў паспрыяць перамозе ў супрацьстаянні з пісьменніцкай нерашучасцю, Пётр Міронавіч вырашыў зрабіць І. Мележу сюрпрыз. Пасля кансультацый з міністрам аховы здароўя БССР М. Саўчанкам кіраўнік рэспублікі прапанаваў Івану Паўлавічу ажыццявіць разам з ім аблёт Палесся на верталёце. Палюбавацца ж дарагімі сэрцу Мележа краявідамі з вышыні птушынага палёту паклікалі і некаторых яго калег – М. Танка, П. Панчанку, І. Шамякіна, А. Макаёнка.

Дарэчы

У 1982 годзе вядомы беларускі кінарэжысёр Віктар Тураў зняў фільм «Людзі на балоце». Яго прэм'ерны паказ адбыўся ў в. Глінішча. Аднак землякі пісьменніка ўспрынялі яго даволі стрымана. Паводле слоў супрацоўніцы літаратурнага музея Івана Мележа Л. Рубан, якая была сведкай той імпрэзы, сталага веку глінішчанцы тады крытыкавалі стваральнікаў служкі за тое, што Ганна няправільна трымае серп, а Васіль не так запрагае каня, і г.д. Галоўная ж крыўда мясцовых жыхароў, відаць, была 3-за таго, што фільм здымаўся не ў іх вёсцы.

Пісьменнікі на чале з П. Машэравым за некалькі дзён абляцелі бадай што ўсё Палессе. Прадстаўнічы дэсант высаджваўся ў многіх месцах. Яны знаёміліся, як вядзецца меліярацыя, на калгасных вытворчых станах і прама на палетках – якраз ішла пасяўная – сустракаліся з працаўнікамі, а ў Жыткавічах і Тураве прайшлі літаратурныя вечарыны з іх удзелам. Калі праграма аблёту была выканана і верталёт, як магло падацца, скіраваў у бок сталіцы, у салон зайшоў адзін з пілотаў і звярнуўся да Івана Паўлавіча: «А пакажыце, калі ласка, дзе ваша Глінішча...». Пісьменнік разгубіўся, стаў больш пільна ўглядацца ў ілюмінатар, дзе мільгацелі абрысы палескіх вёсак. Сваё Глінішча ён пазнаў адразу...

– Верталёт з Машэравым і пісьменнікамі прыязмліўся на школьным стадыёне. Выбеглі дзеці, настаўнікі, пацягнуліся людзі з усіх канцоў вёскі, – успамінае малодшы навуковы супрацоўнік музея І. Мележа Л. Рубан, якая тады вучылася ў сярэдніх класах Глінішчанскай школы. – Для ўсіх нас верталёт быў навіной, а яшчэ большай неспадзяванкай стала з’яўленне кіраўніка рэспублікі Пятра Машэрава і нашага земляка, знакамітага пісьменніка. Іх адразу пазналі. Старэйшыя глінішчанцы падыходзілі, здароўкаліся, асабліва віталі Івана Паўлавіча, якога асабіста ведалі. Тая сустрэча вылілася для вяскоўцаў у сапраўднае свята, госці завіталі ў будынак новай школы, дапамогу ва ўзвядзенні якой аказваў Мележ – ён ахвяраваў грошы з атрыманай ім Ленінскай прэміі. Таму цалкам заканамерна, што наша школа цяпер носіць імя класіка. Была наладжана літаратурная імпрэза, выступалі пісьменнікі і, вядома ж, Іван Паўлавіч, які быў моцна расчулены і шчыра дзякаваў аднавяскоўцам за цёплы прыём...

Гэта быў апошні візіт пісьменніка на родную глінішчанскую зямлю. На вялікі жаль, шчырая сардэчнасць землякоў так і не паспрыяла, як спадзяваліся ўрачы, змене поглядаў Івана Паўлавіча на яго лячэнне – ён так і не пагадзіўся на аперацыю.

Заканчэння не будзе

Юбілейны для Івана Мележа 1976 год пазначыўся ў яго біяграфіі яшчэ адной падзеяй: у вясновых нумарах часопіса «Полымя» былі надрукаваны тры першыя часткі рамана «Завеі, снежань» – працяг знакамітай

«Палескай хронікі». З’яўлення гэтага твора беларускі чытач чакаў з нецярпеннем, прадчуваючы новыя падзеі ў атуленых балотамі Куранях і іх наваколлі. І чытацкія спадзяванні ў многім апраўдаліся – вядомыя па «Людзях на балоце» і «Подыху навалніцы» героі новага рамана І. Мележа працягваюць весці свой жыццёвы рэй, у многім драматычны, бо ён быў вельмі цесна звязаны з тагачаснымі гістарычнымі перыпетыямі на беларускай зямлі. Аднак гэтаму твору не суджана было паўстаць у завершаным выглядзе.

– Пасля публікацыі ў «Полымі» часткі рамана «Завеі, снежань» ад Івана Паўлавіча ўсе чакалі працягу гэтага твора, – расказвае далей Любоў Рубан. – Але не ўсе ведалі, якія пакуты з-за сваёй хваробы цярэў у той час пісьменнік. Напрыклад, у дзень 55-годдзя ў сваім дзённіку ён пакінуў такі запіс: «Мне – пяцьдзесят пяць. Калі б здароўе, то можна было б лічыць сябе ў цэлым больш-менш шчаслівым. Але здароўя няма. І свята няма. Гляджу ўперад без радасці». Дый тады, у свой апошні візіт на верталёце ў Глінішча разам з Машэравым, ён дрэнна сябе адчуваў, але не паказваў выгляду – сардэчнасць сустрэчы з землякамі заглушала яго фізічны боль...

І усё ж Іван Пятровіч планаваў закончыць раман. Ён далей распрацоўваў вобразы герояў, рабіў накіды для дэтальнага апісання розных падзей, сістэматызаваў напісанае ў чарнавіках... Папку з рабочымі матэрыяламі для працягу новага твора пісьменнік браў з сабой у Крым, дзе ў ліпені 1976 года адпачываў з сям’ёй. Трымаў яе і ў бальнічнай

▲ **Прэзідэнт Беларусі А. Лукашэнка ў час рабочай паездкі ў Хойніцкі раён наведваў Літаратурны музей Івана Мележа і ў кнізе водгук аў адзначыў: «Кнігі Івана Мележа сталі сапраўднай нацыянальнай эпапеяй, энцыклапедыяй народнага жыцця, крыніцай выхавання патрыятызму і любові да роднай мовы, гісторыі і культуры нашай Бацькаўшчыны». 2008 год**

Дарэчы
Акрамя сваёй літаратурнай працы, І. Мележ актыўна займаўся грамадскай дзейнасцю. Ён быў старшынёй праўлення Беларускага аддзялення таварыства «Беларусь – Францыя», старшынёй Беларускага камітэта абароны міру, дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР у 1967–1976 гадах. На працягу многіх гадоў Іван Мележ працаваў сакратаром, а потым намеснікам старшыні праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі.

▲ У літаратурным музеі
І. Мележа

▼ Помнік пісьменніку
ў в. Глінішча

Дарэчы

Літаратурны музей Івана Мележа ў вёсцы Глінішча быў пабудаваны метадам народнай доўголі яго аднавяскоўцамі – па распараджэнні раённых улад Хойніцкі лясгас для гэтага выдзеліў драўніну, а землякі пісьменніка ўзвялі будынак. Чамусьці афіцыйная назва гэтай установы – дом-музей Івана Мележа, хоць там народны пісьменнік не жыў і наогул ніколі не бываў: музей быў адкрыты ў 1983 годзе.

палаце, куды трапіў неўзабаве пасля вяртання дадому. Як згадвала ў сваіх успамінах жонка пісьменніка Лідзія Пятрова-Мележ, «за тыдзень да смерці, ідучы ў бальніцу, Іван Паўлавіч застаўся верны сабе, захапіў з сабою апошнія старонкі рамана аб Палессі «Завеі, снежань», спадзяваўся дапісаць, калі стане адчуваць сябе лепш. У адзін з апошніх сваіх дзён, праводзячы мяне па бальнічным калідоры, з сумам сказаў: «Не дапішу. Няма сіл. Стаміўся жыць».

Пасля смерці пісьменніка літаратуразнаўцы абагульнілі накіды да рамана «Завеі, снежань», зробленыя Іванам Паўлавічам, якія разам з апублікаванымі ў «Польмі» часткамі ўвайшлі ў першае выданне твора, што пабачыла свет у 1978 годзе. Яшчэ больша праца па сістэматызацыі рабочых матэрыялаў да згаданага мележаўскага твора была праведзена ў сувязі з падрыхтоўкай да выдання ў пачатку 1980-х гадоў акадэмічнага 10-томнага збору твораў пісьменніка.

– Калі б Бог даў Івану Паўлавічу доўгае жыццё, то мы мелі б «Палескую хроніку» значна большай, – разважае Л. Рубан. – І пасля «Завеі, снежань» задумы ў пісьменніка былі яшчэ не на адзін раман. Як сведчаць архіўныя дакументы, Мележ выношваў такія варыянты назваў для сваіх будучых твораў, як «За асакою бераг», «Праўда вясны», «Сакавіцкія ручаі», «Вясновае поле»...

Што ж тычыцца канкрэтных ідэй, то пісьменнік меў намер паказаць, як, з якімі цяжкасцямі і перагібамі праходзіла аба-

гуленне сродкаў вытворчасці, маёмасці вяскоўцаў. «Даць шырокі малюнак гвалтоўнай калектывізацыі (з усім – з курамі і т.п.)», – чытаем мы ў рабочых накідах Мележа. Таксама ў яго планах было адлюстраванне перыяду раскулачвання і высылкі ў Сібір заможных сялян, меркаваў Іван Паўлавіч звярнуцца і да тэмы сталінскіх рэпрэсій.

Цікавым мог атрымацца і «ваенны раман пра куранёўцаў», у якім планавалася адлюстраванне падзеі, непасрэдна звязаная з Вялікай Айчыннай вайной у родных мясцінах пісьменніка, і прасачыць лёсы асобных герояў у гады ваеннага ліхалецця. Згодна з аўтарскай задумай, Васіль Дзятлік у першыя дні вайны быў прызваны ў армію і накіраваны на фронт. Але праваяваў ён нядоўга, бо пад Гомелем быў моцна паранены. Яго выпадкова знайшлі мясцовыя жыхары, выратавалі і падлячылі. Затым ён прыходзіць дадому і дазнаецца, што ў Курані вяртаецца Яўхім, які становіцца нямецкім начальнікам. Васіль сустракаецца з партызанамі, уліваецца ў іх рады. Напоўненым трагізмам і асабістымі перажываннямі галоўнага героя магло б атрымацца і апісанне знішчэння фашысцкімі карнікамі Куранёў, калі ў польмі гіне сям'я Васіля. Пасля вызвалення яго зноў прызываюць у армію. «Кончыў вайну ў Германіі ці Аўстрыі. Ваяваў непагана. Кулямётчыкам. Пачаў ад Мозыра. Ехаць – не ехаць дамоў? Балела – ад адной думкі пра дом. Спачатку думаў: не паеду. Падаўся з таварышам – да яго. Пабыў – пацягнула дадому. Прыехаў. Сустрэча з Куранямі. Боль. На могільках. Колькі тут пахавана! Але ніхто не бачыў такой бяды!.. Курані. Нідзе мне без вас жыцця не будзе. Толькі ў вас і маё гора, і мая радасць. Маё жыццё!» – чытаем у накідах да так і не напісанага Мележам новага рамана. Паводле задумы аўтара, заканчвацца «Палеская хроніка» павінна была падзеямі 1960–1970-х гадоў.

...Аднак які сэнс гаварыць пра ненапісанае, неажыццёўленае. Лепш пра тое, што ёсць. А ёсць у нас найвыдатнейшы пісьменнік Іван Паўлавіч Мележ. Ёсць найвыдатнейшая «Палеская хроніка», напісаная, выпакутаваная ім падчас трывожнага роздуму пра людзей і пра час, які, як бы мы да яго ні ставіліся, назаўсёды застаецца ў нашай гісторыі.

Сяргей ГАЛОЎКА
Фота аўтара і архіўныя